

Vänstern, informationssamhället och den nya klassen

Om den nya överklassen är planläggarna i företag, stat och organisationer, så består den nya underklassen av de planlagda.

Min utgångspunkt är vänsterns, inklusive socialdemokratins, ideologiska kris – ett återkommande och dystert samtalsämne inom samma vänster under snart ett halvt decennium. Näppe någon betvivlar väl att 68-vänsterns ledande tid är förbi. Under första halvan av 70-talet präglade den det offentliga samtalet. Nu seglar den i motvind. Moderater och t.o.m. nyliberaler har det ideologiska initiativet.

Vänstern har vridit ut och in på sig själv för att förstå vad som händer. Många förklaringar har framkastats, åtskilliga har försökt formulera grundvalen för en ny-ny vänster. Artiklerna på DN:s och SvD:s debattsidor sommaren 1984 utgjorde crescendo på den ideologiska osäkerheten och den hittillsvarande självvransakan. Mitt ärende är inte att ytterligare bidra till klagolåten. Tvärtom – jag utgår från att vänstern som vi hittills känner den är en historiskt överspelad rörelse. Om vänstern ska kunna återuppstå, och då i radikalt ny utformning, krävs en djupgående revision av vår bild av den sociala världen. Jag förutsätter nämligen att vänsterns kris är en form för sviktande realitetsanpassning. Vänsterns bild av världen stämmer inte längre överens med den värld vi lever i.

Vad står på spel

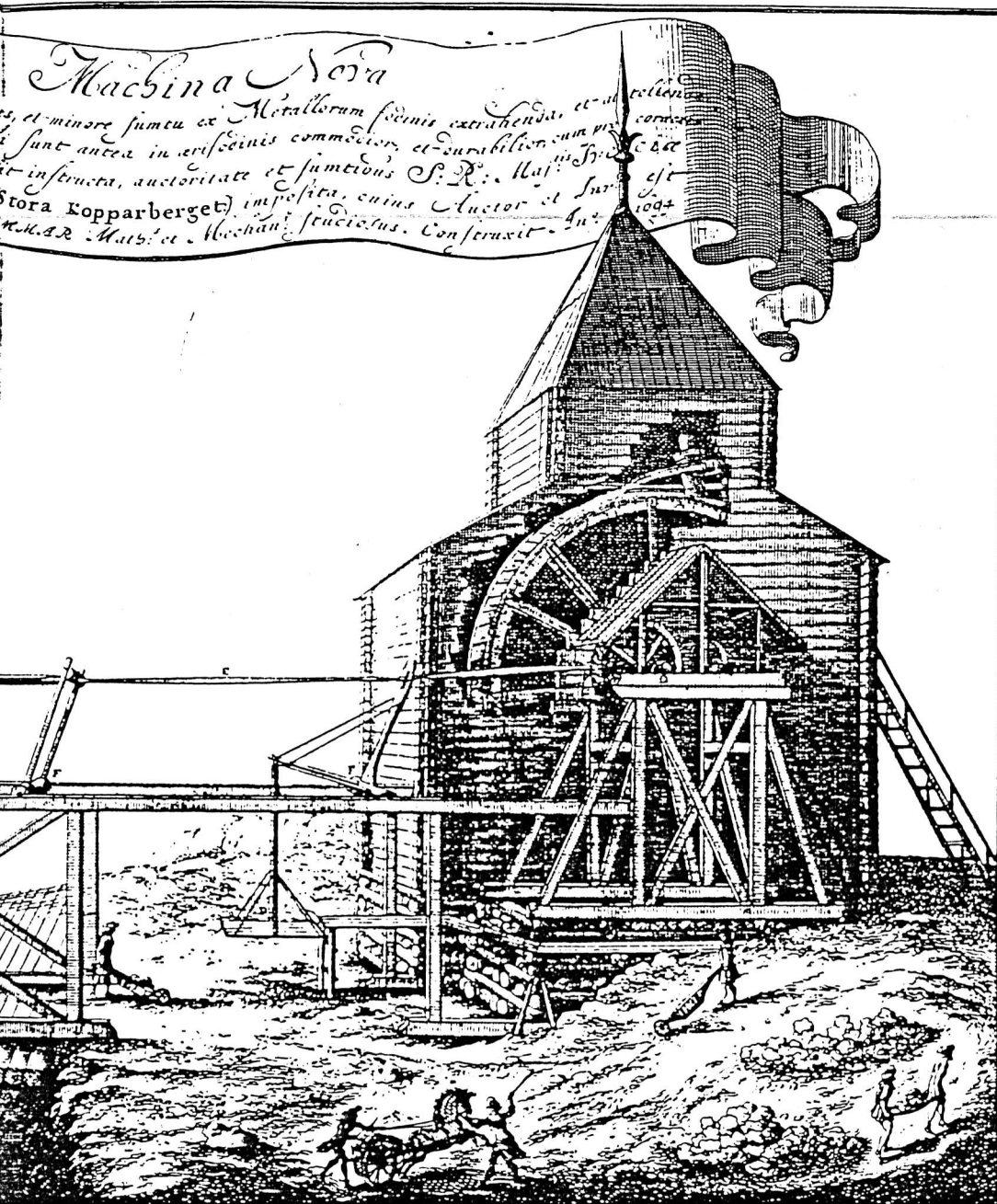
Grundelementen i vänsterns hittillsvarande världsbild är "industrisamhälle" och "kapitalism". Två grundläggande kategorier i en reviderad bild av den sociala världen, som jag anser vara en förutsättning för vänsterns

renässans, är "informationssamhället" och "den nya klassen". Övergången från en världsbild till en annan diskuteras av den franske sociologen Alain Touraine i termer av "historicitet", dvs. "vad som står på spel".* Vänsterns dagordning för världsbegivenheterna är det kapitalistiska industrisamhället som "historicitet". "Det som står på spel" är äganderätt, rätt till lönearbete, organisationsrätt, fri marknadskonkurrens etc.

Den dagordningen fungerade bra så länge den samhälleliga eliten faktiskt höll sig till samma spel som vänstern. Så länge eliten huvudsakligen bestod av företagsägare, grosshandlare och överingenjörer stämde vänsterns dagordning överens med historiciteten.

Men problemet är att den svenska eliten är i färd med att byta verklighet. Den bygger upp en ny värld, en ny historicitet, och därmed krävs nya dagordningar för de sociala rörelserna. Medan vänstern demonstrerade och samlade pengar till gruv- och skogsarbetare, började den nya eliten att bygga en ny modell. Medan den akademiska vänstern har analyserat kapitalismen och arbetarrörelsens historia har Televerket lagt grunden till samkörningen mellan organisationerna. Medan 68-vänstern krävde samhällsrelevant forskning har den nya eliten arbetat på att datorisera administrationerna. Det som nu står på spel är kontrollen över informations- och kunskapsströmmarna i samhället.

* La voix et le regard, 1978; eng. utg. "The voice and the eye", 1981.

Significatio Notar:

A. Rotæ aquaria, cuius diameter 30 ped: sive:
 B. Axis Rotæ cum tympano biduo: ord: paxillis distincto.
 C. Rota, transversim dentata et tympano h applicata
 D. Axis eiusdem cum Manubrio versatili quod perticæ E brachius F annexam ultro citroq: movet.
 G. 2 Volvuli cum brachijs I, qui bus perticæ H impensæ sunt, quæ sorsum et deorsum moventur.
 H. 4 perticæ pendentes, singula super 200 ped: longa et 15 uncijs ferreis distincta, quæ vicissim urnas gradat: atollunt
 K. 2 Vectes uncati, qui Urnam apprehendunt, et ope catenulæ L spôte metallum extractum effundunt.
 M. Catena perennis super rotulam N pendens, & 30 globulis diversa, cui urnæ vacuæ atq: ad descensum impenduntur.
 O. 2 furcæ ferreæ, quæ alternatim globulos arripiendo ac demittendo catenam urnis gravatam lento gradu retardent, et æquilibrium urnarum acquirunt.
 P. Ponticulus, qui carrum oneratum sublevat, propter acclivem viam
 Q. Tubus ex quo aqua emittitur ad movendam rotam.
 Effectus huius Machinæ ad earum quibus usi sunt, ratione habet extrahendi, ut II ad 8. manente eodem tempore, vi metrice, et profunditate fodiens

Amstelredam

Leon Vanen Suic' 41.

Christopher Polhems Blankstötspel vid Stora Kopparberget, fullbordat 1693; ett malmuppforderingsverk efter en helt ny princip med tunnorna avancerande på växelvis arbetande, hängande trästänger. Han såg "hela Falu gruva med osande tillmakningseldar, ropande gruvdrängar och knarrande vattenhjul som ett integrerat mekaniskt problem, ett enda slagfält för hans teoretiska erövrarlust". (Sten Lindroth, Svensk lärdomshistoria, 1975. Holländskt kopparstick, original och reproduktion Stora Kopparbergs Museum)

ket genomsnittligt sysslar med mediaburen informationsbehandling under nästan halva sin vakna tid. Medan en ständigt minskande del av befolkningen producerar saker och ting som kan säljas på den fria konkurrensens

marknad, och därvid ge ett ekonomiskt överskott i form av ett mervärde som arbetsgivaren åter satsar i produktiv verksamhet.

Den nya samhällsordningens ideologer, Alvin Toffler, Jean-Jaques Servan-Schreiber

m.fl., beskriver informationssamhället som något kvalitativt historiskt nytt. Men Minervas ugglor flyger som bekant först i skymningen, dvs. det mänskliga medvetandet kommer alltid först långt efter de verkliga händelseförloppen. Informationsteknologierna, databehandling och telekommunikationsteknik, har snarare påskyndat och förtydligat en process som har sina rötter i förra århundradet. Den nya historiciteten föddes inte med datorn eller Televerkets Datexnät. De nya spelreglerna växte fram redan med massmediernas värld – först de tryckta, sedan de elektroniska medierna. De växte fram i utbildningsväsendet – först med den allmänna skolplikten, sedan med den veritabla explosionen av de sekundära och tertiära utbildningarna. Den nya historiciteten etablerades med den successiva uppbyggnaden av den offentliga sektorn, i socialomsorgen, i arbetslöshetsåtgärderna, och i hela vårdsektorn, allt från intensivvård till alkoholistanstalter. Ja, t.o.m. inom kapitalismens egen värld började den nya historiciteten träda fram redan under mellankrigstiden, när ledningen över företagen började övergå från ägarna till direktörerna, när företagsledning blev ett strategiskt problem och när verksamheten försköts från produkt- till marknadsorientering.

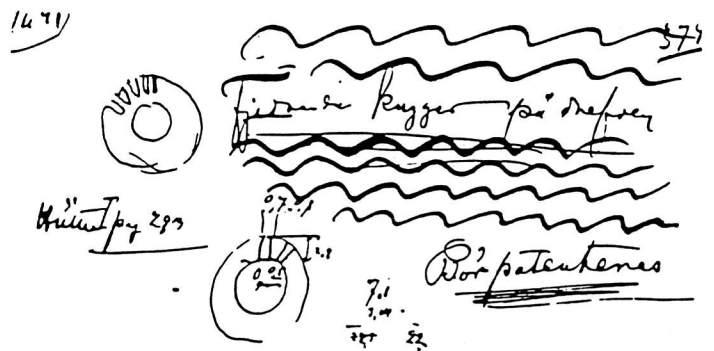
I alla dessa avseenden går informationssamhället tillbaka till 1800-talet. På samma sätt som den industriella kapitalismen låg och jäste från "senmedeltiden" till 1800-talet, kan man säga att informationssamhället har legat och jäst under hela det moderna, kapitalistiska industrisamhällets övermogna århundrade, men att det först börjat bli tydligt under den period marxisterna kallar "senkapitalismen". Först nu, när en betydande del av befolkningen ingår i sociala relationer som inte kan förstås som industriell-kapitalistiska växer medvetandet om att epoken är kvalitativt skild från den föregående.

Framtidsprogrammet

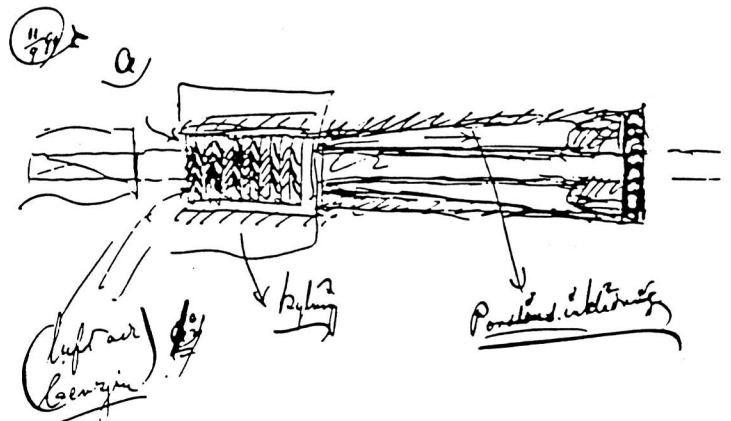
Vad gör så vänstern? Vad gör man när man ställs inför en verklighet som inte längre stäm-

Första skissen över pilkugghjulet – en typiskt "slarvig" skiss.

Skiss visande "fjederande kuggar".

1899 års skiss över en gasturbin med flerstegs axialkompressor och porslinsklädd brännkammare.

Ur Gustaf de Laval's skissböcker (Daedalus, Tekniska Museets Årsbok 1983). de Laval (1845–1913) var en av hjältarna i dåtida uppfattning om svensk industrialism. Han var onekligen en märklig man; hans framåtanda och aptit på livet måste verka inspirerande och livsbejakande på hans samtid och – varför inte – även på eftervärlden (något fritt efter Thorsten Notins biografi 1943).

mer med den dagordning vi fick lära oss i partiernas studiecirklar?

När de yttre förhållandena genomgår snabba förändringar, när människorna mister sina älskade eller sitt arbete, blir resultatet ofta personliga kriser och ångest. Vår oförmåga att förstå, förklara och hantera en snabbt föränderlig omvärld kan leda oss in i förvirring, sinnessjukdom och slutligen sammanbrott. Organisationer och sociala rörelser uppför sig emellanåt också som individer i krissituationer. Vänsterns kris kan alltså ses som en ganska naturlig och rimlig reaktion på att samhällsordningen genomgår snabba och djupa förändringar.

Eller som Sven Grassman uttrycker det:

*"På samma sätt som våra farföräldrar ångestfyllt slets mellan jordbruk och industrisamhälle, kläms vår generation mellan industri- och tjänstesamhällena."**

Nu kan man klara realitetskriser på olika sätt. Några av mina vänsterbekanta håller fast vid

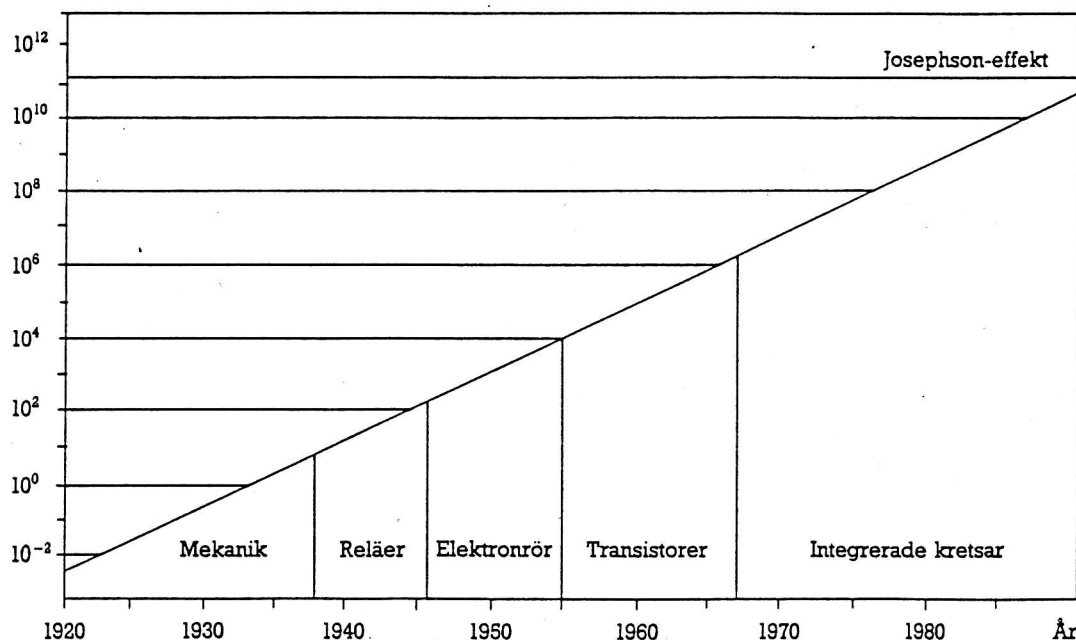
* "Makten över våra tankar", 1983.

arbete-kapital-schemat och grundar marxistiska folkhögskolor i Östergötland. De tror fortfarande att de befinner sig i den verklighet som arbetslivet och fritidssysselsättningarna började lämna för ett halvsekel sedan. I den mån de överhuvudtaget lägger märke till förändringen av världen omkring dem ser de den som ett utslag av kapitalismen: De varnar för teknologisk arbetslöshet, för upprättandet av privata företags EDB-register och för hur dåligt barnen kommer att må när vi får 10 kommersiella TV-kanaler att välja mellan. De förklarar informationsteknologierna, media-näten och omvälvningarna i de administrativa apparaterna med hänvisning till "senkapitalismen" (variant "statskapitalismen"), trots att industriell-kapitalistiska sociala relationer konstant minskar i omfattning. Kort sagt blundar de för vänsterns kris och försöker fortfarande spela efter de regler som Adam Smith, David Ricardo och Karl Marx skrev sina handböcker om. (De är faktiskt i gott sällskap med nyliberalerna. De spelar samma spel, bara på var sin sida av bordet.)

Andra klarar konfrontationen med verk-

Räknehastighetens utveckling från 1920-talet. "Josephson-effekten" uppkallad efter Brian Josephson, Nobelpristagare i fysik 1973 för studier av tunnelfenomen i fasta ämnen, där det elektriska ledningsmotståndet upphör vid extremt låga temperaturer. Den s.k. supraledningen kan öka datorers arbetstempo och minska värmeutvecklingen. (Daedalus, Tekniska Museets Årsbok 1981)

Operation per sekund

ligheten genom att totalt anpassa sig till den nya elitens samhällskonstruktionsarbete. Det är inte bara Televerket, Herbert Söderström, eldsjälarna bakom forskarbyarna, gästtyckarna i tidningen Datavärlden, och ledningarna för Pharmacia och Nokia som andas optimism och tillförsikt inför denna nya fagra informationsvärld. Det unga och progressiva socialdemokratiska ledarskiktet har också nappat på de nya spelreglerna och är således också i full färd med att byta verklighetsbeskrivning och bygga det nya samhället. Några har blivit statsekonomer hos Kjell-Olof Feldt och snickrar ihop fördelnings-, pris- och lönepolitiken, andra har sökt sig till elitens utrednings- och forskningsinstitut.

Dit hör också Ingvar Carlsson och den grupp som förberedde framtidsprogrammet till SAP-kongressen 1984. De knyter an till den nya historicitetens retorik: "Mycket talar nu för", säger de

*"att vi är på väg att genomgå en lika omvälvande samhällsförändring / som från jordbruks- till industrisamhället / denna gång från industrisamhället till tjänste- eller informationssamhället." **

I dessa kretsar, inom kollektiven bakom de nya forsknings- och industripropositionerna, inom den del av den gamla 68-generationen som nu håller på att ta över kommandopostererna inom statsverken, länsstyrelserna, media- och serviceföretagen, finns inga tecken på någon vänster-ideologisk kris. I så motto är det oväsentliga skillnader mellan Ingvar Carlssons post-moderna vänstergarde och den nya generationen i Ulf Adelsohns och Bengt Westerbergs partier. Den nya svenska eliten står politiskt väl samlad inför uppgiften. Landet ska igenom sin andra modernisering – eller rättare sagt sin post-modernisering.

Ett nytt klassamhälle

Är det de dystra alternativen? Att blunda för den nya historiciteten eller att fullständigt anpassa sig till den?

Sven Grassman säger att vänstern ska ställa om sig inför den nya verkligheten. Han talar också om "en historisk brytningstid" och tillägger:

"Det är inom utbildning, vård, kultur och fritid som de stora mänskliga behoven – och därför sysselsättningstillfällena – kommer att finnas."

I den utsträckning han beskriver den faktiska sysselsättningssituationen har han ju rätt. Men både Grassman och vänsterns anpassningar har blundat för, förnekad eller förbisett, följande: Om man kan dra historiska analogier på det ena sättet, så kan man också göra det på det andra. Alltså: Om man kan göra en historisk jämförelse mellan denna "brytningstid" och övergången från jordbrukssamhälle till industrisamhälle, så borde man också kunna göra en historisk jämförelse mellan vår tid och övergången från det feodala klassamhället till det kapitalistiska klassamhället.

Varken Sven Grassman, Ingvar Carlsson eller någon av informationssamhälles-entusiasterna har gett uttryck för att övergången från industri- till informationssamhälle kunde aktualisera den historiska lärdom som arbetarrörelsen och dess organisationer smärtansamt fick lära sig under den förra omvälvningen. Inspirerade av Marx lärde den sig att mänsklighetens historia är klasskampens historia. Mao Ze Dong, som hade poetiska anlag, skrev:

"Klasser kämpar, en del klasser triumferar, andra elimineras. Sådan är historien, sådan är civilisationens historia sedan tusentals år. Det är historisk materialism att tolka historien ur denna synpunkt."

Den framväxande arbetarrörelsen formulerade alltså den då aktuella sociala ordningen som en motsättning mellan klasser med väsensskilda intressen. Däri låg socialdemokratin och fackföreningsrörelsens retoriska styr-

* "Frågor om framtiden", s. 4.

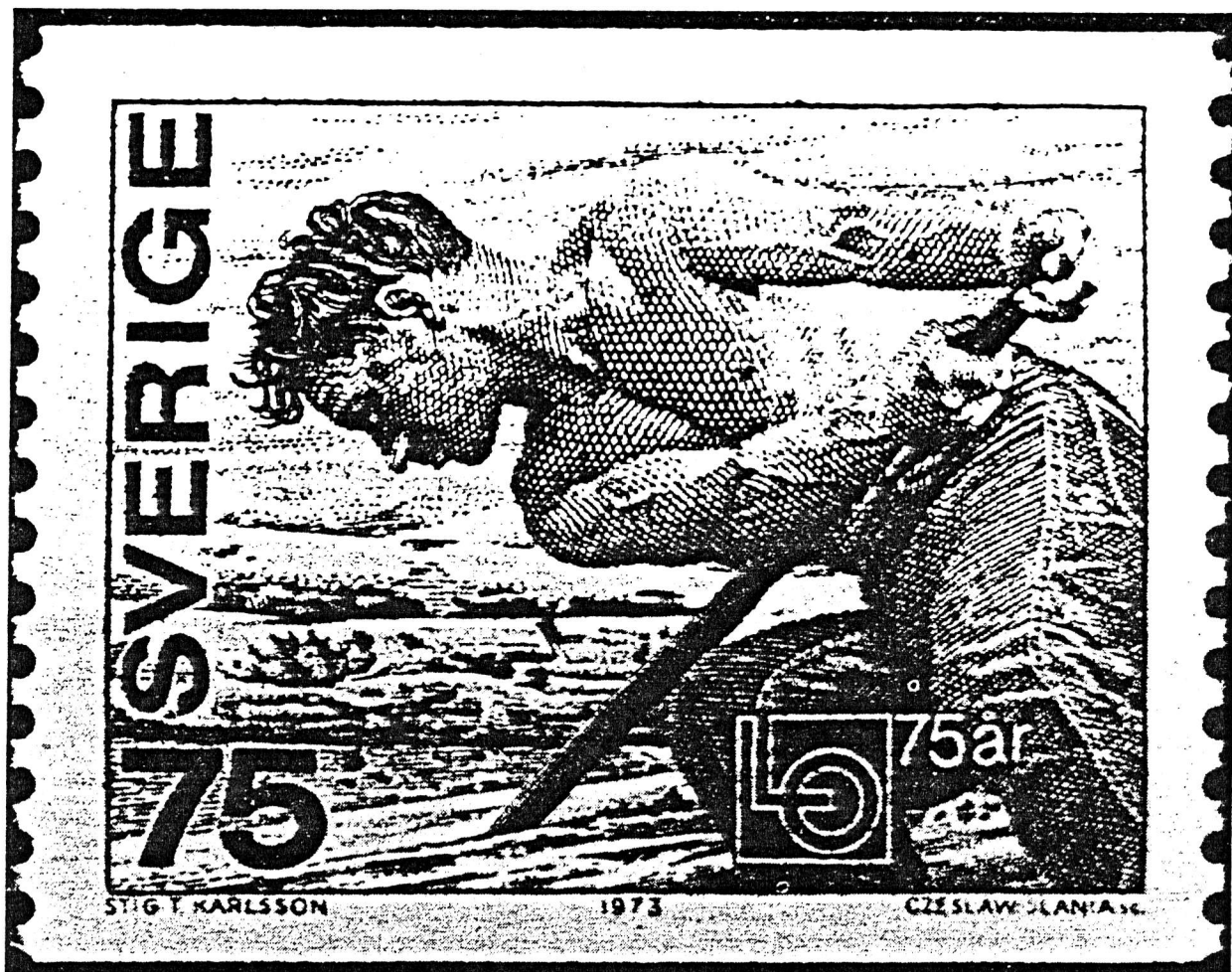
ka. Det var klasskampens språk, både det reformistiska och det revolutionära, som slöt arbetarnas led och tjänade som ledstjärna för de kollektiva handlingarna. Nog är det svenska välfärdssamhället i hög grad driftiga ingenjörers, ansvarsmedvetna statsämbetsmän och kloka skollärares ("de utbildade statsmellan-skiktens") verk, men utan en klassmedveten arbetarrörelse hade detta välfärdssamhälle i ännu högre grad varit ett fabianskt och Myrdalskt elitsamhälle.

Visserligen har socialdemokratin inte övergett klasskampsmetaforen. Den lever ju också i full vigör inom vänsterns (inkl. SAP:s) basorganisationer, och särskilt bland de vänsterintellektuella inom vpk. Även i den journalistiska, författande, skådespelande, TV-produce-

rande och forskande vänsterns värld är klasskampen en till synes levande realitet. Jan Odhnoff på Arbetslivscentrum tycker t.o.m. att det talas för litet om marxism och klasser inom den radikala samhällsforskningen.

Men lägg märke till att vänsterns nutida klassretorik fortfarande uteslutande handlar om *industrisamhällets* klasser, om kapitalister ("borgare") och arbetare ("människor"). När man däremot talar om informationsteknologierna, datoriseringen, mediaexplosionen och hela det s.k. informationsamhället, beskriver man dessa fenomen antingen som utslag av kapitalismen, eller lika neutralt och klasslöst som en gång den borgerliga eliten av ingenjörer, industriidkare och grosshandlare beskrev industrialismen. Både eliten och

Arbetet som natur. Frimärke till LO:s 75-årsjubileum 1973. Här framställs arbetaren som ett animalt ideal, människodjuret. Men Alf Ahlberg kunde (i LO:s skriftserie nr 43) skildra honom som främst intellektuellt utvecklad.

vänstern tycks alltså vara eniga om att kapitalismen är det sista klassamhället.

Men om övergången från industri- till informationssamhälle verkligen är så fundamental som programgruppen vill göra gällande, så ligger det nära till hands att tillämpa arbetarrörelsens gamla lärdom på denna nya samhällsordning. I så fall gäller det att analysera informationssamhället i klasstermer. Inte i feodaladel och bönder som i jordbrukssamhället. Heller inte i kapitalister och arbetare som i industrisamhället. Men i termer av nya klasser. Informationssamhället är ett nytt klassamhälle. Det finns ingen anledning att tro att klassamhällenas historia kommer att sluta med kapitalismen.

Tredje vågen

Man kan fråga sig varför Ingvar Carlssons programgrupp har valt att presentera denna klasslösa syn på informationssamhället. En förklaring, i det nya samhällets anda, är att man inte alls har valt, utan att man är dåligt informerad. Klassanalysen kanske inte ingick i programvaran? Till deras försvar kan man således framhäva att flertalet av dem som analyserat och skrivit om informationssamhället i text och tabeller har försvurit sig till samma bleka harmonisyn. När man läser OECD-litteratur och annat s.k. "grått tryck" om den nya samhällsordningen som cirkulerar i statsförvaltningen och bland företagsadministrationerna hittar man inte minsta anvisning om att det nya fagra informationssamhället skulle kunna åtföljas av ens den minsta lilla klasskonflikt.

Dock – redan de ledande teoretikerna på området ger antydningar, om än i förbigående, om möjligheten av strukturella konflikter i informationssamhället. Daniel Bell var en av de första som hamrade in den nya världsbilden under 1960-talet. Hans budskap om "det post-industriella" samhället* "organiserat runt kunskap", innehöll visserligen ingen explicit hänvisning till en ny klasskonflikt, men han talade emellanåt om en "ny klass". Dessutom

menade han att det post-industriella samhällets syfte var

"att utöva social kontroll och /.../ att styra innovationer och social förändring, och /härigenom/ uppstår i sin tur nya sociala relationer och nya strukturer."

Den amerikanske journalisten Alvin Toffler, som gav sig in i framtidsbranschen för ett drygt decennium sedan med boken "Framtidschocken", kom 1980 med en ny bok som mer än någon annan förberedde grunden för de nya tankegångarna härhemma. I "Tredje vågen"** gav han en slagkraftig och konkret framtidsskildring av informationssamhället. I Tofflers vågfrontsmetaforik var den första civilisatoriska vågen jordbrukssamhällena, den andra industrialismen. Den tredje vågens kulturer håller obevekligt på att erodera bort fundamentet för den industriella civilisationen (som inom parentes sagt nu pressas ut i den globala periferin). Tofflers vågmetaforik var fascinerande och retoriskt skickligt genomförd, men för övrigt var framställningen teoretiskt blind som en Det Bästa-artikel. Ändå fann den blinda hönan några korn som åtminstone antydde en konfliktmöjlighet i detta automatiserade elektroniska paradiset.

Några lyckas nämligen, menade Toffler, att syntetisera sin egen världsbild och sin mening med livet ur detta kaos av oordnad information, små nyhetssnuttar (jfr debatten kring Opp Amaryllis), anekdotisk journalistik och otolkade fakta. De utvecklas till

"välformade, kontinuerligt växande, kompetenta individer, förmögna att handla på en högre nivå,"

medan andra åter

"bryter samman under det nya trycket eller drar sig tillbaka in i apati eller vrede."

En annan av informationssamhälleslitteraturens bestsellers, de franska statliga utredarna Simon Nora's och Alain Minc's rapport från 1978 om den franska informatik-politiken,

* "The coming of the post-industrial society", 1973.

** Sv. utg. 1982.

lade inte bara fram planer till ett storstilat franskt statsmonopol på datoriserings- och telekommunikationsområdet, utan antydde också möjligheten av att informationssamhället skulle komma att präglas av en grundläggande kulturell konflikt.¹

Det kulturella kapitalet

Redan denna litteratur ger alltså antydningar om möjligheten av en grundläggande, strukturell konflikt i informationssamhället. Och gräver man ännu längre bortom de apologetiska skrifterna, kan man rekonstruera en modell av informationssamhället, som har betydligt mer gemensamt med den bild av industrisamhället som August Palm och Hjalmar Branting formulerade för ett jämnt sekel sedan än den bild som t.ex. Jean-Jaques Servan-Schreiber sprider i "Den globala utmaningen".²

Den nämnde Alain Touraine är väl den som tydligast har formulerat informationsamhället i klasskonfliktstermer.³ Touraine sysslar egentligen med en slags "gruppterapi" för sociala rörelser, s.k. sociologisk intervention. Tillsammans med en grupp aktivister från en social rörelse (t.ex. kvinnorörelsen, antikärnkraftsrörelsen m.m.) utvecklar han sina hypoteser om "det programmerade samhället" som en historisk konflikt mellan en framväxande teknokrati och dessa nya sociala rörelser. "Terapins" syfte är att gruppen ska lära sig att identifiera sin sociala motståndare, liksom arbetarklassen en gång i tiden lärde sig att motståndaren var borgarklassen. Men där arbetarna behövde ett halvsekel för att bli säkra på sin sak kan den sociologiska interventionen förhoppningsvis påskynda processen. Om rörelsen inte inser vem deras egentliga motståndare i det "programmerade samhället" är, så är risken stor, menar Touraine, att dess ledare själva kommer att urarta till "nya herrar", som ger sig själva nya privilegier. Att rörelsen ständigt bär på fröet till en ny härskande klass.

Andra har diskuterat framväxten av en historiskt ny klass baserad på kunskapsmono-

pol. Touraine's amerikanske kollega, St. Louis-sociologen Alvin Gouldner, ägnade de sista tio åren av sitt liv åt en väldig genomgång av den marxistiska teoritraditionen. I tredje delen av trilogin över vad han kallade "dialektikens mörka sida" kom han in på de intellektuellas historiska roll.⁴ De intellektuella, menade Gouldner, håller på att utvecklas till en ny klass vid sidan av kapitalisterna. Grundvalen för denna deras ökande maktposition är kontrollen över "det kulturella kapitalet". På sikt kommer de helt att överta makten från dem som kontrollerar "penningkapitalet".

De ungerska sociologerna György Konrad och Iván Szelényi har likaledes framlagt en teori om intelligentsians väg till klassmakten, om ett historiskt nytt klassamhälle under framväxt, både i öst och väst.⁵ Liksom Gouldner menar de att intelligentsians herravälde baseras på kunskapsmonopol. Häri har de, liksom Gouldner, och kanske inte helt överraskande, sina föregångare i den anarkistiska och syndikalistiska idétraditionen. Michail Bakunin varnade för det "statsingenjörernas kommando" som Marx' socialistiska samhällsutopi enligt hans mening skulle leda till. Den polsk-ryske syndikalisten Jan Machajski blev utsatt för kampanjer från de ryska kommunisternas sida när han hävdade att bolsjevikernas revolution leddes av högutbildade som besatt ett kulturellt kapital med vilket de härskade över de okunniga massorna.

Det var inte bara bolsjevikerna som bekämpade denna tanke. Marxismen har alltid stått främmande för tanken om klassbildning på grundval av ojämn kunskapsfördelning. Visserligen har man menat att olika ekonomiska förutsättningar ger olika möjligheter till utbild-

¹ Eng. utg. "The computerization of society", 1980.

² Sv. utg. 1981.

³ Allt från sin bok om "La Société Post-industrielle", 1969, till "La voix et le regard", 1978.

⁴ "The future of intellectuals and the rise of the new class", 1979.

⁵ "The intellectuals on the road to class power", 1979.

ning, vilket i sin tur ger olikartade ekonomiska fördelar – både den socialdemokratiska och kommunistiska utbildningspolitiken bygger ju härpå. Men man har aldrig accepterat tanken på att utbildningsskillnader och ojämna kunskapsfördelning *i sig själv*, och bortsett från alla andra faktorer, kan vara klassgenererande. I en nyutkommen bok* argumenterar Donald Hodges för att organisations-intelligenen är den produktionsfaktor som marxismen "glömde bort". Förmåga att organisera mänskligt arbete (inklusive den kunskapsfattiga underklassens sysselsättning vid dataterminalerna) är en klass- och maktgenererande faktor lika fundamental som jord- och kapitalinnehav, menar Hodges.

Kunskap och vishet

Listan över olika försök att förstå informationsamhället som ett nytt klassamhälle kan göras mycket längre. Vid den internationella konferens om den nya klassen som hölls i Fiskebäckskil i januari 1984 framlades ytterligare argument och empiriska data för och emot den här tolkningen av världen. Det finns alltså redan en rad allvarliga försök att formulera informationsamhället som en ny typ av klassamhälle. Med klasser som historien inte tidigare känner.

Det är lätt att förstå att informationsamhällesentusiasterna på Televerket, S-E-banken, Luxor, Statskontoret och SR-TV bortser från denna litteratur. Man säger inte av den gren man själv sitter på. Inte heller 1800-talets industrikapitalister, grosshandlare, ingenjörer och bankdirektörer var särskilt medvetna om sig själva som en härskande klass. Men liksom det fanns fåtaliga borgare som genomskådade sin tid och mer eller mindre cyniskt för-

kunnade maktens evangelium, så har några av informationssamhällets "egna" också formulerat tankar som ligger nära de här redovisade.

När datorbranschen världskongressade i Köpenhamn sommaren 1982 höll ledaren för ett av de stora amerikanska software-husen, Walter F. Bauer, ett politiskt uppmärksammat anförande.** Också han tog sin utgångspunkt i att datoriseringen håller på att ändra själva samhällsstrukturen och att den leder till en social omvälvning lika grundläggande som när ångmaskinen banade väg för kapitalismen i stor skala. "En ny social ordning är på väg", sade han. I nästan marxistisk anda talade han om hur den industriella revolutionen en gång hade förskjutit makten från dem som ägde jord till dem som ägde medlen för varuproduktionen. Men så överskred Bauer det klassiska marxistiska perspektivet och sade det som informationsamhälles-apologeterna inte kan se eller vågar säga. Information har ersatt industrisamhällets kriterier för social skiktning. Nu håller de som äger produktionsmedlen, de "penningrika" på att ersättas av "de kunskapsrika, de visa". Kapitalismens imperativ, suget efter mervärde, håller på att tas över av ett nytt ledmotiv:

"Informationssamhället karaktäriseras av dess omätliga krav på information. Det nya samhället kan nog faktiskt bäst karaktäriseras med ordet informationsimperativ. Att få litet grann information leder till önskan efter mer."

Walter F. Bauer talade om datademokrati, men väl att märka inte om kunskapsdemokra-

* "The bureaucratization of socialism", 1981.

** Se Dagbladet Information (Kbh) 26 juli och 18 augusti 1982 och Dagens Nyheter 21 september 1982.

Maskinens rationalism. "Det er den amerikanske rytme, maskinens sang, som idag lyder over tsarenes rike, fra kulleiene ved Donetz til petroleumskildene paa Sakalin, fra bomuldsmarkene i Samarkand til jernfeltene ved Magnetherget. Og med den har nye idealer trængt sig ind i det gamle rike. Et av dem betegnes som Fordisatzia, det er organisationens og rationaliseringens symbol som har avløst ikonene og helgenskrinene i det nye Amerika som reiser sig i øst." (Haakon Bugge Mahrt, Modernisme, Gyldendal Norsk Forlag, 1931.)

ti. Han opererade med en samhällsskiktning-modell med fyra hierarkiska nivåer: Data, information, kunskap och vishet. Hans framtidsvision var att vi inte är lika kunniga (eller visa) allesamman, och att vi heller inte ska bli det. Visst kommer gemene man att kunna behärska mikrodatorerna, lära sig att programmera i Basic-liknande språk etc. Men sådant är färdigheter på de lägre nivåerna. Gemene man blir inte klokare av att få mycket data och information, ja kan gott dränkas i information utan att bli mäktigare. Ty de två högre nivåerna i Bauers kunskapshierarki, kunskap och vishet, var förbehållna den nya samhällseliten. Bauer's hälsningsord var provocerande, men sannerligen inte grundlösa:

"Mina damer och herrar, vi möts som dataservice-industrins ledare, men vi är mer än det. Jag ser var och en av er som ledare i ett nytt samhälle. Vi representerar ledarskapet över en grundläggande förändring i världen /.../vi måste påta oss ansvaret för ledarskapet över informationssamhället."

Parallellerna till Bakunin's och Machajski's tankar för ett sekel sedan är slående, liksom till den östtyske systemkritikern Rudolf Bahro. I "Alternativet"* opererade Bahro med en samhällsskiktning-modell omfattande fem hierarkiska kunskapsnivåer. Den lägsta omfattar informationer som behövs för att utföra "schematiskt del- och hjälparbete", den högsta nivån besitts av dem som utför "analys och syntes av naturens och samhällets helhet".

I ljuset av Bauer's samhällsmodell är det förståeligt när en elev på datateknisk linje på Bandhagens gymnasium utbrister: "Om det blir en ny elit gäller det att tillhöra den!"** Samma insikt präglar sannolikt informations-samhälles-entusiasterna i företag, organisationer och offentlig sektor.

Planläggare och planlagda

Men varför har Ingvar Carlsson och hans programgrupp anammat den klasslösa versionen av informationssamhället? De är socialdemo-

krater, och socialdemokratins ideologiska förankring i den marxistiska klasstraditionen borde garantera att man närmast automatiskt undvek den.

Det är tyvärr svårt att tro att det faktum att de bortser från konfliktperspektivet skulle bero på bristande information. Det ligger alltför nära till hands att förklara "glömskan" med att man har intresse av att "glömma bort" klasskampsperspektivet. Liksom borgarna "kom ihåg" klasskampsperspektivet när de talade om det gamla samhället, om storböndernas och adelns framfart mot de arma bönderna och landsbygdens fattiga, så minns våra dagars ledande socialdemokrater klasserna när man talar om kapitalismen och industrisamhället. Men lika sorgfälligt som borgarna "glömde bort" klassamhället när man beskrev sin egen tid, lika noggsamt "glömmar" man att även vår tid med fördel skulle kunna beskrivas i klasstermer.

Det är således näraliggande att föreställa sig att vänsterns och socialdemokratins olikartade reaktioner på informationssamhället är uttryck för fundamentalt olikartade klassintressen, och att rörelsernas och partiernas medlemmar och väljare börjar delas upp, "inom familjen" så att säga, i en ny överklass och nya underklassfraktioner.

För att ta överklassen först. Den ledande kadern av statssekreterare och departementstjänstemän, teknokratiskiktet i verken, kanslifolk och förhandlingsexperter i organisationerna, samhällsvetare i utredningsväsendet och sektorsforskningsorganisationen etc. motsvarar i hög grad modellen av den nya klassen. Det vore dock felaktigt att begränsa denna nya klass till den offentliga sektorn. Den nya klass jag talar om här, i förlängning av den ovan refererade litteraturen, har bara namnet gemensamt med den "nya klass" som Irving Kristol, Bertil Östergren m.fl. menar sig kunna urskilja inom den offentliga sektorn. Den nya klassen växer också fram inom den

* Sv. utg. 1980.

** Datavärlden 12 december 1983.

Ekonomins herravälde. Börsen i Stockholm 1978 (Foto Anders Petersen/Mira).

informationsteknologiska och kunskapsbase-
rade privata företagsamhetens administratio-
ner. Informationssamhällets nya överklass
skiljer inte mellan offentlig och privat sektor –
det är frågan om en relativt homogen privat-
och-offentlig planläggnings- och organisa-
tionsintelligentsia, en "priffentlig" samhällsin-
telligentsia. En systemplanläggare på Ericsson,
en byråchef i industridepartementet och
en informationschef på Liber har samma ut-
bildningsbakgrund och samma intresse av att
vägen in i informationssamhället utvecklas ef-
ter samma normer för programvaruintegra-
tion.

Denna nya överklass må antas stå i ett mot-

satsförhållande till "den gamla överklassen",
dvs. organisationsintelligentsian står i motsätt-
ning till det privata kapitalet liksom borgerlig-
heten en gång stod i motsättning till den gam-
la aristokratin. Jag tror att striden om löntagar-
fonderna mer än något annat enskilt politiskt
händelseförlopp idag ger uttryck för denna
konflikt mellan en gammal och en ny sam-
hällselit som tävlar om folkgunsten. Å ena
sidan de som behärskar kapitalcykeln och
som kräver privat investeringsfrihet och fri
rörlighet för kapitalet, å andra sidan de som
kontrollerar organisationerna och som kräver
samhälls- (läs organisations-) kontroll över in-
vesteringsbesluten. Bägge sidor framställer

sig som frihetens och demokratins försvarare, och bäge framställer den andra parten som diktatorisk.

Också underklassen må antas ändra karaktär. SAP:s gräsossar och arbetarmedlemmar, och fackföreningsrörelsens bas utgör med all sannolikhet en försvinnande industriell underklass. Men i takt med att den industriella underklassen försvinner växer en annan underklass successivt fram: tjänstearbetarna inom både offentlig och privat sektor, sjukvårdsbiträden och sköterskor, barnhemspersonal och grundskolelärare, processövervakare och skärmbildsoperatörer. Det är alla de som enbart framstår som data och information i samhällsplanläggarnas modeller och i SCB:s och samhällsforskarnas enkätmaterial och frågeformulär. Det är de som uppträder som "människorna" i Olof Palmes nya dramatiska version av den svenska modellen, som data- och informationsbehandlare i arbetslivet och som massmediekonsumenter på fritiden. Om den nya överklassen är planläggarna i företag, stat och organisationer, så består den nya underklassen av *de planlagda*.

Också konflikten mellan fackföreningsrörelsen och SAP ("rosornas krig") kan förstås utifrån denna modell. LO tvingas i högre grad företråda den industriella underklassen av det enkla skälet att organisationens existens står och faller med det procentuella påslaget i avtalsförhandlingarna (den föds, existerar och dör med den industriella kapitalistiska dagordningen). SAP är däremot en politisk organisation, som i praktiken har frigjort sig från den industriella underklassens väljarunderlag, och därför på ett helt annat sätt kan manövrera mellan sociala rörelser och utvecklingstendenser. SAP kan därför, till skillnad från fackföreningsrörelsen, bana väg för den nya historiciteten. De två tidigare grenarna av arbetarrörelsen förenas dock i sitt förnekande av existensen av ett nytt klassamhälle. Det är symptomatiskt att rörelsen i år kallade till 1:a-maj demonstrationer under temat "Det gamla klass-samhället – det nya folkhemmet"! LO framhäver det gamla klassamhället, formulerar sig i klasstermer, men väl att mär-

ka bara inom ramen för industrisamhällets klasskonflikt, och har svårt att föreställa sig nya klassamhällen. SAP däremot, står som den överstatliga garanten för "det /förment klasslösa/ nya folkhemmet".

Det bästa kortet

Om det är riktigt att vänsterns nuvarande ideologiska vilshenhet är en reaktion på den historiska brytningstid vi lever i, så kan vi bara komma ur stilleståndet om vi å ena sidan *accepterar* den nya historiciteten och å andra sidan riktar *motståndet* mot den.

Å ena sidan tror jag man måste uppfatta den "priffentliga" organisationsintelligentsians uppbyggnad av det nya samhället som en progressiv kraft. Organisationsintelligentsian kan bryta ned det kapitalistiska systemets anarki med dess misshushållning med människor och naturresurser.

Organisationsintelligentsian har förutsättningarna för att lösa energi- och miljöproblemen, och att befria folk från de tunga och smutsiga jobben. Den nya klassen kan rationellt lösa arbetslöshetsproblemet. Den är, som Alvin Gouldner uttryckte det, "det bästa kortet historien hittills har spelat ut med". I det avseendet finns det all anledning att stödja Ingvar Carlsson och hans programgrupp när de formulerar den nya klassens väg mot informationssamhället. Jag menar alltså att vänstern bör visa samma entusiasm inför de nya naturvetenskapliga, psykiska och sociala teknologierna som när Karl Marx en gång hälsade fabrikena, industrialismen och kapitalismen som civilisatoriska krafter.

Men samtidigt tror jag att det är nödvändigt att förhålla sig lika kritiskt mot vägen in i informationssamhället som Marx en gång förhöll sig till kapitalismen. Ty den nya klassens växande kontroll över samhället kan också medföra en kontroll över människorna som historien aldrig tidigare upplevt. Den rationella planläggning av det mänskliga livet som pågått under hela 1900-talet (inkl. bolsjevismens och nationalsocialismens försök att grunda perfekta samhällen), ges idag nya, hit-

tills otänkbara, möjligheter med gentekniker, cell-, vävnads- och fostertekniker, alltmer vetenskapliggjorda psykoterapier och social dataintegration*. Det finns naturligtvis heller inte i detta avseende någon anledning att skilja mellan de privata företagens och statens planläggningsmonopol. Jag har svårt att se att multinationella IBM:s kontroll av sina anställdas liv och beteende skulle vara mer "frihetligt" än de sovjetiska myndigheternas mentalbehandling av "politiskt sjuka".

På väg mot Skansen?

En konsekvens av detta är att det inte ger mer politiskt inflytande att börja lära sig att programmera eller få en skärmterminal på jobbet än det en gång var för lantbrukets överflödiga att lära sig stå vid fabrikernas maskiner. Å ena sidan sögs miljoner av människor in i det industriella kunnandet, å andra sidan var fabriksfärdigheterna knappast något maktinstrument. Den ovan nämnde Bauer sätter fingret på den ömma punkten när han skiljer mellan den data- och informationsbehandlingskunniga underklassen och den kunskaps- och överblicksvisa överklassen. Därför är det paradoxalt nog så att ju fler som lär sig grundläggande programmering och grundoperationerna till en ABC 800, ju mer växer den nya underklassen. Satsningen på massdataundervisning är i praktiken ett led i den post-industriella proletariseringens-processen. Har Herbert Söderström tänkt på det?

Vad ska vänstern så göra? Om det verkligen är så att informationssamhällets grundläggande strukturella konflikt är en kunskaps- och informationskonflikt, blir utbildnings- och kultursystemen grundläggande för fördelningen av makt och vanmakt i informationssamhället. Är det då rimligt att vänstern nöjer sig med att formulera en separat utbildnings-, forsknings- och kulturpolitik som dekoration ovanpå den ekonomiska politiken? Måste inte frågan om kontrollen över utbildnings-, forsknings- och mediasystemens målsättningar och innehåll bli kärnan i vänsterns dagordning för vägen in i informationssamhället?

Borde vi inte resa krav på att folk ska få en chans att skapa sin egen världsförståelse, och förmåga att syntetisera de kaotiska informationsmängderna till tolkningsbara budskap? Borde inte vänsterns dagordning i informationssamhället ta upp kontrollen över de framväxande expertsystemen, över utvecklingen av femte generationens datorer, över utvecklingen av de integrerade programvarusystemen och ytterst kontrollen över de teoretiska förutsättningarna för de samhällsstrategiska besluten? Och borde inte vänsterns dagordning som konsekvens härav omfatta den sociala kunskapsfördelningen i alla typer av organisationer? Inte bara kunskapsfördelningen inom företagen, utan också inom stats- och kommunala organisationer, forsknings- och utredningsinstitutioner, planläggnings- och utbildningsinstitutioner, och (inte minst) parti-, rörelse- och fackorganisationer.

Om vänstern däremot framhärdar i sin industriell-kapitalistiska verklighetsuppfattning och sin nuvarande idé om socialismen är jag rädd för att den inte bara tappar det ideologiska greppet, utan att den efterhand reduceras till en nutida variant av hembygdsrörelsen. En vänster som ägnar sig åt att sätta upp nostalgiska arbetarspel på industriernas lokalteatrar, alltmedan den nya överklassen får fria händer att regissera informations- och kunskapsföreställningen på Nationalscenen.

Det vore synd om vänstern hamnade på Skansen så småningom!

* En intressant bok härvidlag är Stephan Chorover's "From genesis to genocide; the meaning of human nature and the power of behaviour control", 1979.